

RÓNAY LÁSZLÓ

Kenyeres Zoltánnal

A 100 éves Nyugatról

Kenyeres Zoltán professzor a Nyugat folyóirattal foglalkozó kutatások vezéralakja. Számos alapvető tanulmányt írt róla, fiatal munkatársaival kiadta a folyóirat teljes és pontos tartalomjegyzékét. Monográfiájában Ady költészettani újdonságait mutatta be. Jelenleg Kosztolányi Dezsővel foglalkozik, kezdeményező tanulmányaiban a költő ismeretlen megnyilatkozásait szembeesít. A Nyugat száz éve indult el. Ebből az alkalomból Kenyeres Zoltán tudományos konferenciát szervez. A következőkben néhány fontos, ma ugyancsak időszerű kérdésre várjuk válaszát. Már csak azért is, mert a legújabb, A magyar irodalom története című, sokszerzős összefoglalás nem foglalkozik részletesen a folyóirattal.

Érdemes-e a Nyugat szellemiségét idézni? Egyáltalán, mi volt ennek a lényege?

Egy folyóirat, még ha címének jelképes is a jelentése, nem a szellemiségével hat, hanem elsősorban azzal, hogy működésének eredményei valamiképpen beépültek kultúránkba. Nyilvánvaló, hogy a Nyugat kultúraformáló szerepe a magyarázata annak, hogy megszűnése után történtek kísérletek felélesztésére. Közismert, hogy Ottlik Géza rögtön azután, hogy a fővárosban elhallgattak a fegyverek, engedélyt kért egy havilap indítására. Elkezdte gyűjteni a kéziratokat, s maga sem számított arra, hányan adtak írást, ezzel is jelezve, hogy a Nyugat, a Magyar Csillag nem a múlt idő függvénye. Tervéből végül semmi sem lett. Utóbb azzal indokolta ezt, hogy a Magyarok mintha a Nyugatot folytatta volna. Így volt? Nem így volt? Ma már ezt nem dönthetjük el.

Az akkori lapok közül a Nyugat és Babits öröksége útmutató volt például az Újhold számára. Lengyel Balázs *Babits után* címmel írta bevezető tanulmányát, jelezve, hogy Babits örökségéből is merítenek.

Azt sem felejtethjük el, hogy szerencsére még ma is élnek, alkotnak írók, akik közvetlenül kapcsolódtak a Nyugathoz. A költők közül Takáts Gyula. A drámában például Hubay Miklós. Az esszéírásban, tanulmányokban Rába György. S ha a Nyugat lírai hagyományáról beszélünk, megkockáztatnám, hogy a maga módján Tandori Dezső is folytatója ennek. Emlékezetembe idézném Szép Ernőről írt, elbűvölő beleézésről és megértésről tanúskodó, valóban felfedező tanulmányát.

Induláskor egységes volt-e a lap, vagy lá-

Kosztolányi Ady költészetét mérlegre tevő, nem éppen elfogulatlan írása húsz évvel a Nyugat indulása után jelent meg, s elsősor-

tensen éltek-e már azok az ellentétek, amelyeknek jellemző megnyilatkozása volt Kosztolányi Ady-pamfletje?

Szinte közhely a Nyugatot újdonságát méltatni.

Szerinted mikor élte fénykorát a lap?

ban a saját véleményét fogalmazta meg, semmiképpen sem tekintetjük egy majd negyedszázaddal korábbi feszültség kései visszavetítésének.

Ezzel nem akarom azt mondani, hogy nem fedezhetők föl különbségek a fiatalok és a néhány évvel idősebb — ugyancsak fiatalok — között. De a lapban ennek szinte semmi jelét nem érzékeljük. A Nyugat írói összezártak, egységes frontot alakítottak ki a folytonos támadások ellen. Juhász Gyula, Babits és Kosztolányi egymásnak írt fiataalkori levelei elég világosan mutatják, hogy nem rajongtak Adyért. De a lap sáncai mögött nem egymásra, hanem ellenfeleikre tüzeltek, visszautasítva a hazafiatlanság és a magyartalanság ostoba vádjait.

Óvatosan élnék ezzel a fogalommal. A kiegyezést követően az élet szinte minden területén gyors fejlődés indult meg. A gazdasági életben is, a kultúrában is. Intézményeket, folyóiratokat szerveztek, s a költészetben érzéklni lehetett az Ady felé mutató törekvéseket. Reviczky, Komjáthy Jenő vagy éppen Vajda János lírájából pontosan kiolvashatjuk e törekvéseket. A századvég szellemiségét nem kevés iróniával Szabolcska Mihály verseivel szokás jellemezni. Arról kevesebb szó esik, hogy ekkor már kitűnő prózáírók alkottak. S ha már az előzményekről beszélünk, gondolj például Kosztolányi fordításköteteire. Ezeknek is megvannak az előképei. Mások már korábban felfedezték a „modern költőket”. A tolmácsolások színvonala, nos ez más kérdés.

Ebből a fejlődésből nyerte létjogosultságát és felhajtó erejét a Nyugat. Az szinte természetes, hogy, mint majdnem minden írói csoportosulás esetében megfigyelhető, túldimenzionálták az újszerűséget. Ignotus 1912-ben arról ír, hogy a lap szinte a semmiből született.

Elmondanám, miben látom igazi újszerűségét. Ismeretesek az olyan aszimmetrikus ellentétpárok, amilyen az esztétika és az etika. Ki-ki az egyik vagy másik jelentőségét hangoztatja. Kosztolányi például 1910-ben írt *Lótuszevők* című mesejátékában megjelenik Homérosz, a vak dalnok. Ő egyértelműen az etika elkötelezettjeként fordul a szépségtől elvakított Odüsszeuszhoz, aki a fogadalmát megszegve a szigetre lépett: indulnia kellene haza. Pénélopé még kilenc év eltelte után is várja. Úgy hiszem, a Nyugatot egyik igazi újdonsága az volt, hogy működése során összehangolta az esztétikát és az etikát. Legvilágosabban talán épp Babits műveiben figyelhetjük meg ezt.

Erre látszólag egyszerű a válasz: első korszakában, amely a világháború környékén zárult. Nagy ritkaság, de kivételesen szerencsés csillagállás idején egyszerre alkotnak nagy tehetségek. Volt már ilyen időszak a irodalmunknak: Vörösmarty, Petőfi és Arany korában. A Nyugatban fantasztikusan nagy írók sorakoztak egymás

mellett: Ady, Babits, Juhász Gyula, Kosztolányi, Tóth Árpád, Krúdy, Móricz, Tersánszky és mellettük képzőművészek, zenészek, akiket hasonló törekvések kovácsoltak össze.

Emellett ezt a generációt igazi szellemi bátorság jellemezte. Elég csak Szabó Dezső Tiszával folytatott kemény vitájára emlékeztetnem. Ahhoz, hogy a Nyugat fölépítse önmagát, tehetség és szellemi merészség egyszerre kellett. Ezek a tulajdonságok mindvégig jellemezték a folyóiratot, s ezek vonzották körébe az újabb évfjártok legtehetségesebbjeit.

Kiváló irodalomtudósok olykor arra figyelmeztetnek, hogy aranykor után ezüstkör, majd rézkör következik, a vaskorról ne is beszéljünk. Sőtér István szerint a húszas, Szabolcsi Miklós véleménye alapján a harmincas évek elején figyelhető meg a színvonal valamelyes visszaesése. De ha arra gondolunk, hány klasszikussá lett író alkotott a második és harmadik nemzedékében, akkor ezek a megállapítások nem feltétlenül helytállóak.

Említetted Krúdy Gyulát. Ő ritkábban szerepelt a Nyugatban.

Hatalmas életművet hagyott ránk, és a Nyugatban kiemelkedő színvonalú novellái jelentek meg. Joggal sorolható a nagy nemzedék prózaírói közé, Móricz ikercsillagaként. A Nyugatban volt olvasható például az *Utolsó szivar az Arabs Szürkénél* című, kitűnő elbeszélése, s tudjuk, a lap írói nagyra becsülték.

Az viszont elgondolkodtató, miért maradt ki a Nyugattól Bródy Sándor. Könyveiről ugyan írtak, de szépprózát nem közöltek tőle, összesen két apró írása olvasható. Nem elképzelhetetlen, hogy mellőzésében Adyval való viszonya megromlásának is része lehetett. Majdnem baráti, de mindenképpen szívélyes kapcsolatuk akkor változott meg, amikor Bródy csekély lelkesedéssel méltatta a *Vér és Aranyt*. Kizárt, hogy a költő ezek után ajánlotta volna a szerkesztők figyelmébe Bródy elbeszéléseit.

Miként ítéled meg a Nyugat kritikai tevékenységét? Napjainkban a bírálatok hangneméből szinte biztosan megállapítható szerzőjük pártállása. Így volt-e ez akkor is?

1902-ben a Magyar Génuszban Ignótus a következőket írta: a lapból „számúzva a nagy bajkeverő, a politika”. Természetesen abban a korban is megvolt kinek-kinek a politikai meggyőződése — Ady elég világosan fogalmazta meg hitvallását —, de Osvát Ernőék teljes joggal számúzték a politikát a Nyugattól. A kritikai rovat igen magas színvonalú volt, a bírálatokban egyaránt jelen volt a pozitívizmus, az impresszionizmus és a szellemtörténet ihletése, tehát Európa akkor legjelentősebb irányzatai és áramlatai. Ezzel nem azt állítom, hogy a Nyugat utolérte az európai törekvéseket, hiszen erős fenntartásai voltak az avantgárddal szemben. Babits szelíd elnézéssel alkotott véleményt Kassák költői törekvéseiről, úgy vélte, azért nem ír rímelő verset, mert még nem tud, de majd beletanul.

Sokszor olvasom tanulmányokban, hogy a Nyugat teljesen nyitott volt, hírt adott a világirodalom értékesnek ítélt kortársi törekvéseiről. Kicsit óvatosabb lennék, valóban remek tanulmányok, bírálatok olvashatók — Szabó Dezső, majd Gyergyai Al-

bert jóvoltából — például a francia irodalomról, Proustról több is, de Joyce-ig már nem terjedt a folyóirat íróinak figyelme. Mégis azt mondanám: a magyar kritikátörténet legszebb, legértelmesebb fejezete íródott a Nyugatban. Ahogy Babits „könyvről könyvre” haladt, ahogy Kosztolányi könnyedén, elegánsan és találgatóan elemezte a művészeket és a szindarabokat, az magában állt a két világháború között.

Schöpflin Aladár egyébként kezdettől a Nyugat egyik meghatározó szerzője volt. Jelenléte tekintélyt kölcsönzött, hiszen a lap indulásának idején már érett, megbecsült íróként tartották számon. Az 1872-es születésű Schöpflin már 1898-ban a tekintélyes Vasárnapi Újság belső munkatársa volt. 1902-től pedig segéd-szerkesztője és irodalmi rovatának vezetője, egyre elismertebb, világos szemű, megbecsült kritikus. A Nyugat alapításában ugyan nem vett részt, de az első évtől egyik legrendszerezesebb író szerzője lett, majd főmunkatársa. 1937-től segéd-szerkesztője. Legszebb jellemzését Kosztolányinak köszönhetjük, 1921-ben írt róla a Nyugatban: mit is jelentett számukra Schöpflin neve, vetette fel a kérdést Kosztolányi, és így válaszolt: „körülbelül ezt: hinni a leírt igében, föltétlenül hinni, és biztosan ösztönnel sokat tudni, és nem fitogtatni, csak éreztetni, a sorok mögött észrevenni a jó szándékot és messzire elébe sietni, éjjel-nappal dolgozni, megvetni a könnyű sikert, s egy országban, mely mindig nem ismeri a szó becsületét, és csip-csup csetepaték közepette politikai jelszavak alapján tájékozódik, a tiszta művészetet hirdetni, korholni a beszéddel és dicsérni a hallgatással, deres halántékkal a megújuló líra mellé szegődni, mikor a hivatalos világ ellene sorakozik, békésen harcolni és harcosan pihenni, újítani és őrizni, sohase személyeskedni, és mindig kimondani az igazságot.”

Nos, ilyen szellemű irodalomtörténész és bíráló határozza meg a Nyugat kritikai mércéjét. És ebben a Kosztolányi-esszében ott rejlik az igazi, a csip-csup politikai harcokba sohasem keveredő kritikus ars poeticája, mely a Nyugatnak is elve volt. Érthető, hogy a nemzedéke nagyjairól épp Schöpflin írta a legtalálhatóbb méltatásokat, s talán elsőnek figyelt föl arra a poétikai fordulatra, amelyet megvalósítottak. Adyról írt könyve kitűnő összefoglalás, s ugyanezt mondhatom *A magyar irodalom története a 20. században* című monográfiájáról is, amely a 30 éves Nyugat illetménykötete lett. Egy bírálójának válaszulva azt fejtegette, hogy arra törekedett, tudomány és művészet között alakítsa ki saját műfaját. Ez volt a Nyugat kritikai eszménye.

Mi a magyarázata annak, hogy a második nemzedék jó néhány kitűnő írója eltávolodott a laptól? Netán

Nem fogalmaznék ennyire sarkosan. Babits egyéniségében tényleg megfigyelhető egyfajta neurotikus félszegség, talán életidegenségnek is nevezhetném, de nem ez az oka, hogy híres versében „karmosabb öcsökről” írt, hiszen fiatalabb író társai is elismerték, hogy kora legkritikusabb, legtisztább egyénisége volt. *A Jónás könyve* vi-

Babits szerkesztői elveivel nem értettek egyet? Egyéniségében lehetett a hiba?

lágosan megmutatja, mennyire idegenkedett a harsány magamutogatástól, a *Jónás imájából* pedig szolgáltni szándékozó alázatosságra következtethetünk.

A második nemzedék jó néhány írója nem a Nyugatban indult, hanem a Napkeletben, amely nemcsak „ellen-Nyugat” volt, hanem jó néhány vonatkozásban amolyan „elő-Nyugat” is. Az itt közölt ígéretes írások után reménykedhettek abban, hogy a Nyugat is megnyílik előttük, hiszen ott megjelenni — ez volt a lovaggá ütés. Halász Gábor Napkeletben publikált Proust-tanulmánya szerintem jobb, mint a Nyugat-beli. Németh László is a Protestáns Szemléből és a Napkeletből érkezett. Az ő egyénisége azonban nem volt alkalmas az alávettetésre, ezért aztán összekülönbözött Babitscal és a Tanú sáncai mögé vonult, egy-személyes lapjában bámulatos tudással és munkabírással fejtette ki nemzetépítő programját.

Egyébiránt a második nemzedék egyik legjelentősebb írója, Illyés Gyula sosem lett hűtlen Babitshoz, sőt betegsége idején egyenesen 'Babits' lett, mint a Nyugat szerkesztője. Az idősebbik költő fiaként szerette a fiatalabbikat, s emez jó néhány versével hálálta meg ezt a szeretetet. A költeményekből *Babits visszhangjaként* címmel kötetnyit adott ki Téglás János. Idézem egyik kedvencemet, a *Két emlék* befejező részét:

2/ Győztes Óra

*Álltunk Mihállyal a hegyen,
a szőlőkben Szekszárd felett,
hajunkat hűvös szél dobálta,
s elnéztünk a síkság felett,
az idő felett, mely alattunk
folyt a Dunával, a Sióval,
aztán lejöttünk s mi is folytunk
az időkkal és a folyókkal,
de az időből egy darab
föntmaradt a hegyen örökre,
lelkünk jobb része föntmaradt,
de a völgybe az sose jött le;
mint hadvezérek a futó
ellenség hadai felett
álltunk Mihállyal a hegyen,
frissen minden folyók felett;
lent népek, országok bomolnak,
eltajtékoznak nemzetek,
szolga telek szennybe csurognak,
jön a szabadság-kikelet,
mint őrszemek, rendíthetetlen*

*álltunk a kőkereszt felett
egy ifjú nővel s kisleánnyal
s bajunk már semmi sem lehet.*
(1943)

Visszatérve kérdésedre, nem lehetetlen, hogy az ízléskülönbségek mellett néhányan egy időre azért távolodtak el Babitstól, mert feszélyezte őket Illyés Gyula iránt érzett szeretete, s Illyésnek a Nyugatnál betöltött, egyre jelentősebb szerepe. A teljességhez persze hozzátartozik, hogy senki olyan bensőséges szeretettel nem emlékezett Babitsra, mint éppen Illyés Gyula.

*Miképp látod a Nyugat
szerepét az áldatlan né-
pi-urbánus vitában?*

A Nyugat nem foglalkozott ezzel a háborúval. Néhány nyugatos eleinte fenntartással figyelte a népinek nevezett, vagy magukat annak valló írókat. Kosztolányi például szóvá tette, hogy verseikben nem mindig használnak rímeket, vagy — szerinte — rosszul rímelnek. Utóbb azonban ráébredt arra, hogy például Illyés milyen szépen, kifejezően beszél és ír magyarul. „Te kitől tanultál meg ilyen szépen magyarul?” — kérdezte. „Jules Renard-tól” — vágta rá Illyés. „Én is” — mosolygott Kosztolányi. Szent volt a béke. Ez a kis eszmecsere is mutatja, hogy magyarság és európaiság valószínűleg egybeforrt a legnagyobbaknál.

Abban a rövid periódusban, amikor Babits és Móricz együtt szerkesztette a lapot, jelentősebb szerephez jutottak a népi írók. Tévedés azonban azt hinni, hogy emiatt támadt köztük ellentét. Babits jó érzékkel ismerte fel a líra hangváltásának jeleit, amelyeket a remekül induló Erdélyi József költészetében érzékelt. E nézetének hangot is adott abban a bevezetőben, amelyet az 1932-ben általa szerkesztett lírai antológiához írt, s amelyben például Erdélyinek jelentős terjedelmet szánt. Ezt a hangváltást különben Illyés költészetében is nyomon követte.

*Beszéljünk végül a Ma-
gyar Csillagról.*

Már csak azért is, mert még külső megjelenési formájában is a Nyugat teljes jogú folytatásának mutatkozott, Illyés pedig Babits kézmelegének birtokosaként lett szerkesztője. Schöpflin Aladár ugyancsak a folytonosságot jelképezte.

A Magyar Csillag a körülmények miatt „közéletibb” volt a Nyugatnál. A második világháború idején kialakított magatartásának jelképe egyebek mellett az *Együttes vallomás*, vagy a francia irodalom iránt mutatott vonzalma, amely akkoriban a magyar szellemi elit ellenállását fejezte ki.

Illyés szerkesztői érdeme és nyitottságának bizonyítéka, hogy a kibontakozó harmadik nemzedéknek szabad pályát biztosított. E generáció írói a Nyugatban kezdték működésüket, s folytonos irodalmi küzdelmekben edződtek. Bírálta őket Kassák Lajos, Halász Gábor, Szerb Antal és mások, főként az eredetiséget hiányolva műveikből. Tény, hogy Babitshoz tértek vissza (néhány kivétel-

lel), s a klasszicizmus volt egyik eszményképük. Illyés azonban megérezte, hogy ez nem a tehetség hiánya, hanem a sorsukat befolyásoló, olykor végzetes történelmi eseményekre adott válaszuk. Bizalma némelyikükre felszabadítóan hatott. A Magyar Csillagban rendszeresen jelentkezett például Ottlik, jelen volt barátja, a méltatlanul elfeledett Örley István, aki izgalmas bírálatban fejtegette Márai Sándor akkoriban tapasztalt modorosságát.

Két fontos nyitott kérdés is felmerül a Magyar Csillag működése kapcsán. Az egyik: visszamenőleg is elemezni — feltárni — kellene Illyés Gyula szerkesztési elveit, rendkívül fontos szerepét; a másik: tisztázandó, pontosítandó általában is, de a harmadik generáció kapcsán különösképpen, az irodalmi nemzedék fogalma.

A 20. századi magyar költészet egyik legnagyobbja, Weöres Sándor mindkét kérdés megválaszolásában ad támpontot. Illyésről írta a következő epigrammát:

Illyés Gyulának

Hány sunyi kis csaholó a nyomodban! Mind a bokádba marna, ha merne! Csak azt tanusítják, bár nem akarják: emberi-módon lépdelsz; míg ők, ahogy érdemes éppen, hol farkat csóválnak, hol nyalnak, hol ugatnak.

Nemzedékéről írt versében (*Harmadik nemzedék*) kortársai irodalmi elveiről mond el nagyon fontos jellemzőket, megvédelmezve őket a támadások ellenében. Minden komoly tanulmánynál többet ér, ezért is idézem részletesen:

*Hát fölvonúl a teljes nemzedék,
rájuk tekint a sas-szemű bíráló
és az eredmény — áj váj! — mily siralmas:
„Miféle csöndes generáció ez?
ehhez képest az aggok menhelye
vad táncmulatság és csendháborítás —
szegény fiókák még annyit sem tudnak,
hogy egy költőnek rosszalkodni illik,
sok újat hozni, mit ne értsenek,
Petőfi és Ady is így csinálta,
itt ez a szabály s a szabály az szabály.
De hajh, ezek formával bibelődnek,
a multat bálványozzák és az élő
politikától elhúzzák az orruk,
az életnek hátat fordítanak
s elkorszosult távlattalan világban
füszállal és bogárral éldegélnek.”*

*Igy szól a nagyfejű. Mit is feleljünk?
Szemüinkre hányja a viselt cipőt,*

pedig az ő lábujja kandikál ki.
 Petőfiék fővonása volt
 a „népi”, „egyszerű”, „természetes”,
 így hát nyomukban ez lett a követelmény —
 Adyék „újak” és „szokatlanok”,
 „egyéniek” — hát fiaik mitőlünk
 szokatlant és egyénit követelnek:
 jöjjön az új, a botránkozató,
 tandemben jöjjön „zseni” és „tehetség”
 és kész az útlevel a Helikonra.
 De nem ismétlő pisztoly a világ:
 van-e ma szükség és mód új irányra?
 hogy adjunk szörnyűt a mai gyomornak,
 mikor szegény bendő megbírja már az
 enyvet, forgácsot és patkószeget?
 s mily lázadás az, melyet hagyomány
 s illem kíván? Ha az ablak-zuzás
 kötelező, úgy akkor lázadunk, ha
 azért se randalirozunk. Világos.
 S hogy egyformák volnánk s egymásra-nézők?
 Jékely, Vas, Dsida úgy illik össze,
 mint sárgadinnye sóval és tubákkal.
 „Politikátlan” korosztály vagyunk? Ha
 „szociális” versünk mind megpipázzák,
 a plajbász csúcsa elkopik, fogadjunk.
 Hibátlan formaművészek vagyunk?
 („hibás, mivel hibátlan”: furcsa szempont)
 de hol a mesterség roppant tökélye?
 hisz legtöbb versünk jambus s még ez is
 göcsörtös mint a Hátulszent Domonkos.
 Van egy régebbi versem törzsökös
 görög-magyar mértékben, sapphicumban
 — bírálóm formajátéknak nevezte —
 rossz verslábak terén nábob e dal
 s bukfencmesternek számítok vele.
 Álomvilágban élünk? — hiba volna? —
 „Petróleumszag s kávésbögre — zsiros
 papír és tört kenyér” (Zelk verse): bájos
 vágyálom...! Lám, ki fart vet a valónak,
 nem a poéta, de a kritikus.

Köszönöm, hogy meg-
 osztottad velünk gon-
 dolataidat. További ku-
 tatásaidhoz erőt, egész-
 séget és időt kívánok.

Örömmel tettem épp a Vigiliában, hiszen a Nyugat megszűnésé-
 nek 30. évfordulóján, Rónay György időszakában, itt jelent meg
 néhány nagyszerű emlékezés: példaképp említem Ottlik Géza re-
 mek írását, amely Próza című kötetében is szerepel. Másrészt —
 ahogy én látom — a Vigilia tudatosan törekedett a Nyugat hagyó-
 mányainak megőrzésére.